

ing, questing intellect and incorrigible zest make him the most stimulating and entertaining of guides, even when his interpretations are not wholly persuasive. Of him as a runologist we can echo the Tryggevælde tag and say, *faiR uarþa nufutiR þaibatri*, or in a West Norse form that comes more natural to some of us, *Fáir verða nú fæddir þeim betri*.

Peter Foote

Kai Hørby: Status regni Dacie. Studier i Christofferlinjens ægteskabs- og alliancepolitik 1252–1319. København, Den danske historiske forening 1977. 207 s.; 97 kr.

Denne afhandling blev i 1976 antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet og forsvaret den 17. januar 1978.¹ Det sene forsvar skyldes, at doktoranden ved siden af sit normale universitetsarbejde var optaget af at bedømme og opponere ved andres doktorafhandlinger. Udsættelsen kom til at betyde, at han i mellemtiden blev erklæret kompetent til et professorat i historie, og jeg kan fuldt ud tiltræde de fem professors enstemmige indstilling herom. Forf. er saaledes en moden historiker. Han har flere kvalificerende afhandlinger bag sig, har dertil skrevet en vægtig fremstilling af dansk senmiddelalder til 2. bind af Gyldendals Danmarkshistorie, udkommet 1979. Paa denne baggrund kunde en forsvarshandling synes overflødig; det mundtlige forsvar er imidlertid ogsaa en præsentation udadtil som indadtil, og det gælder en ældre forsker, naar han som i dag kan præsentere elite.

Min opposition i dag er derfor først og fremmest en præsentation og min kritik, der ikke skal mangle, vil forme sig som en kollegial diskussion. Jeg vil standse op og diskutere nogle dokumenter og situationer, hvor jeg er tilbøjelig til at vurdere anderledes eller gaa et skridt videre, og til sidst vil jeg gaa lidt ind paa et par punkter, hvor der er taget afstand fra eller forbehold overfor mine gamle positioner fra 1945 i *Kongemagt og Aristokrati*. Jeg skal ikke nægte, at det undertiden kan være tiltrængt, men paa de fremdragne punkter mener jeg, at jeg kan opretholde mine gamle meninger, og jeg vil hævde, at doktoranden paa et enkelt punkt har forbedret min argumentation.

I

I sin graa og noble dragt fremtræder bogen *Status Regni Dacie* mere uanselig end den i virkeligheden er. Af omfang hører den til de mindre doktorafhandlinger, men det er et værk med indre tyngde. Teksten er værdiladet, ikke saaledes at den i almindelighed er vanskelig at læse – men dog hist og her noget kringlet i formuleringen. Afgørende er det, at der ligger omfattende forskning bag hvert enkelt kort udtrykte resultat. Mens de fleste disputatser – min egen inklusive – uden skade kunde nedskrives med trediedelen eller maaske halvdelen, forholder det sig omvendt med dagens afhandling, der uden skade kunne være udvidet med 50 % eller mere uden derfor at virke langtrukken, og navnlig kunde nogle af de lange noter med fordel være indbygget i teksten, uden at det vilde forstyrre den logiske opbygning, navnlig da præses jo for hvert kapitel har samlet sine resultater i en meget instruktiv »Sammenfatning«.

Sagen er, at forf. ved sin afhandling har vist sig som en god og lovlydig samfundsborger, der har taget regeringens indskærpen af sparsommelighed til efterretning, og det er at haabe, at Forskningsraadet vil tildele ham en belønning for udvist samfundssind. Til gengæld har forf. vist ringe sans for genbrug. Man kan nok læse afhandlingen i sammenhæng og med godt udbytte, men vil man efterprøve den nedlagte forskning og studere

¹ Anmeldelsen gengiver med mindre ændringer manuskriptet til den officielle opposition.

bogen kritisk, kommer man ikke langt med noterne alene. Dertil er referaterne alt for kortfattede og citaterne for sjældne. Man maa i det mindste altid have *Diplomatarium Danicum* ved haanden, hvis man vil have præcis og fuldstændig indsigt.

Jeg skal med et enkelt eksempel vise, hvad jeg mener og vælger kapitlet »Sverige og Norge efter 1275. Tronskifte i Sverige« (s. 43 ff.). Allerede i 1. stk. linie 1 introduceres vi i »en række forviklede begivenheder«, der derefter opregnes kort som baggrund hjemme og udenlands. Derefter fastslås i 1. punktum af 2. stk.: »Nogle hovedpunkter af de ydre begivenheder i det svenske tronskifte er veldokumenterede«, og disse opregnes saa paa striben i resten af stykket, yderst kort, ja lapidarisk, om end klart, hvorefter der i noterne 2-7 henvises til litteraturen. Derefter følger stk. 3, der noterer tre vanskelige og stærkt omdiskuterede problemer, der præciseres, ét for ét, og i note 9 (s. 134) følger endelig henvisning til den relevante og meget omfattende behandling i tidligere værker.

Naar man har fulgt anvisningerne og langt om længe vender tilbage, vil man sikkert erkende, at præses har opfattet alt præcist, og vi kan gaa i gang med at følge præses gennem analysen af de »forviklede« forskningsproblemer, og til slut maa man vel som undertegnede tilstaa, at vi er naaet nogle skridt videre i forstaaelsen af de logiske modsætninger – eller tilsyneladende modstridende sammenhænge. Det gælder saavel de mærkeligt skiftende dansk-svenske kongeaalliancer som den svenske kirkes dobbeltholdning og ikke mindst pavepolitikken. Og endelig – vigtigst for afhandlingen: Vi har faaet et fast grundlag for dansk kongepolitik: Erik Glippings holdning i en yderst speget nordisk situation. Hvis man i mellemtiden har tabt traaden, kan man blot læse sammenfatningen s. 55, der giver kort og klar besked.

Det er bare et eksempel paa bredden og dybden i denne saa tætte afhandling; men det repræsenterer regelen, ikke undtagelsen. Undtagelsen, hvor knapheden kan forvirre læseren eller maaske endda svække tilliden til forfatteren – i hvert fald midlertidigt – forekommer ogsaa: Som eksempel vælger jeg hertug Valdemars til ærkebiskoppen indgivne *protestacio* om Abelliniens forurettelser og deraf affødte krav, som jo er saa vigtig for tesen om Christofferlinjens Achilles-hæl. Allerede s. 23 omtales denne protestskrivelse som kilde til vor viden om Christofferlinjens etablering; her dateres den uden forbehold til 1284, og i note 11 kommenteres paa udmærket maade dokumentets karakter. S. 62 behandles skrivelsen nærmere, og her fremgaar det, at aarstallet ikke er helt sikkert. Brevet kendes nemlig kun fra en udateret oversættelse hos Huitfeldt, og tiden er bestemt ud fra situationen: utvivlsomt mellem Valdemars udnævnelse til hertug og hans fængsling, »altsaa sandsynligst 1284«. Der følger herom en henvisning til Diplomatariet: »Saaledes ogsaa Dipl. Dan. 2. r. III, nr. 132«. Intet andet. Diplomatariet henlægger ogsaa skrivelsen til 1284, men oplyser dog, at andre dateringer har været gjort gældende, nemlig til efter dommen (over hertug Valdemar) i 1285, og der henvises til en autoritet som Kr. Erslev (i *Danmarks Riges Historie* II). Ved nærmere granskning finder man ud af, at det er retshistorikeren Ludvig Holberg, der er ophavsmand til omdateringen, for hvilken han leverer en fyldig og omhyggelig argumentation, der aldrig er blevet modargumenteret før i Dipl. Dan. Saaledes staar de gamle middelalderautoriteter L. Holberg, Erslev og Ellen Jørgensen overfor udgiveren, oldtidshistorikeren Adam Afzelius. Af hans to argumenter er henvisningen til situationen yderst svag og tilbage er alene Huitfeldts angivelse: 1284. Nu forholder det sig saadan, at det for afhandlingens hovedtese er aldeles underordnet, om protesten er fra det ene eller det andet aar. Havde præses derfor blot noteret: om nøjagtig datering hersker der uenighed (med henvisning), men det er uden betydning i denne sammenhæng, saa havde knapheden ikke kunnet tydes som overfladiskhed.

Nok saa vigtigt havde det været, om spørgsmaalet om, hvorfra Huitfeldt kan have haft

sit kendskab til denne *protestacio*, var blevet behandlet, for det kunde være af betydning for dens kildeværdi. I Dipl. Dan. oplyses der intet herom; men ved sin registrering oplyser Repertoriet ved udateret nr. 136, at kilden maa være enten Lunde ærkesædes arkiv eller Rigsbrevbogen, og i arkivoversigten i bind 4 synes man at have overvundet tvivlen, for brevet anføres ikke under Rigsbrevbogen; men under Arild Hvitfeldt (s. 129) anføres »Lunde Ærkebisp« som kilde til U 136, dog med efterfulgt spørgsmaalstegn. Efter min opfattelse er det dog snarest Rigsbrevbogen, der ifølge Stephanus' registratur har flere breve vedrørende hertug Valdemar, der ikke lader sig identificere med sikkerhed. I mit eget eksemplar af Diplomatariet har jeg noteret: Muligvis identisk med Rep. Udat. nr. 177, der henviser til Rigsbrevbogen s. 202; men jeg har desværre ikke noteret, hvad der i sin tid har været min kilde eller min argumentation.

Imidlertid maa jeg understrege, at normalt rummer afhandlingen bredde og dybde samt argumentation for sin knappe fremstilling. Jeg pointerer dette, fordi man ved en overfladisk betragtning kunde faa det indtryk, at afhandlingen ikke bibringer os ny viden. Det er for saa vidt rigtigt, som alle kilder – praktisk taget alle benyttede tekster – forud er kendte og tilgængelige i moderne udgaver, af hvilke Diplomatarium Danicum er den vigtigste. Ganske vist er der gjort nye studier i Vatikan-arkivet, men det er begrænset, hvad de har meddelt os af nye tekster. Men nu drejer historieforskning sig ikke saa meget om at kende kilder og tekster som det at faa dem til at tale og derved skabe ny og fordybet erkendelse, og det er ved en saadan indsats denne afhandling har sin betydning. For ganske vist maa det indrømmes, at netop denne periode, de hundrede aar efter Valdemarerne eller tiden fra den Abel-Christofferske forordning til den første valghaandfæstning i 1320, vel er den mest gennemforskede periode i Danmarks historie. For mere end hundrede aar siden satte C. Paludan-Müller ind med studier over fyrstelensmændene, de fremmede fyrsters indvandring og ærkebisperstridighederne; siden fulgte andre emner efter: om rigslovgivning og haandfæstninger, danehof og andre rigsmøder, dertil studier i problemer omkring bebyggelse og samfundsstruktur, feudalt eller ikke, stændersamfundets gennembrud med herremandsstandens opstaaen og landbrugsstrukturens omformning. Alle disse emner og endnu flere er blevet debatteret fra generation til generation, men stadig stærkt isoleret. Samlede synteser finder man alene i de almene Danmarks-historier, og af disse er ingen helt tilfredsstillende.

Forf. roser med rette Kr. Erslevs fremstilling i *Danmarks Riges Historie* som »helstøbt«, men dens betydning ligger trods alt i, at den udskiller de relevante kendsgerninger og sætter dem paa plads; sammenhæng og helhedssyn er det trods alt smaat med. Jørgen Olriks bidrag til *Det danske Folks Historie* maa man helst forbigaa i tavshed, og trods al anerkendelse af helhedssyn hos Arup maa man dog indrømme, at hans syntese er for snæver og subjektiv, koncentreret om fremvækst af en aristokratisk forfatning og om en intern social og økonomisk omformning af riget; overordnet rigspolitik, specielt udenrigspolitik, træder kun svagt frem. I det hele taget gælder det for hundredaaret 1241–1340, at det stadig er blevet betragtet som en besværlig og ulykkelig mellemp periode mellem »Valdemarernes Storhedstid« og den nye statsdannelse under Valdemar Atterdag og Dronning Margrethe.

Det fortjenstfulde ved denne afhandling er, at den for det første behandler denne mellemp periode for dens egen skyld og giver navnlig Erik Menved oprejsning. Dernæst, og nok saa vigtigt, samler den mange omraader og momenter i en fælles analyse og knytter den snævert til den øverste rigsledelse – til rigets »status«, saaledes som titelen angiver med et forment og mangetydigt suverænitetsbegreb. Indenfor »rigets status« har forf. samlet sin fremstilling om det, han i undertitelen kalder »Christofferlinjens ægteskabs- og alliancepolitik«, hvor hovedspørgsmaalet længst muligt er det, som han med et laan fra

C. A. Christensen benævner »Christofferlinjens Achilleshæl« (s. 21), nemlig det moment, at kong Christoffer I ureglementeret – og muligvis uretmæssigt – i 1252 tiltog sig den danske kongemagt paa bekostning af den ældre Abellinie. Dette kup medførte mange og meget alvorlige forviklinger for riget, efter forf.s opfattelse lejlighedsvis dødsensfarlige situationer ikke blot for kong Christoffer selv, men ogsaa for hans efterfølgere i 1. og 2. generation.

De fyrstelige ægteskabsaftaler, der vist oprindelig var det primære for forf., synes lidt efter lidt at være traadt tilbage for motivet Christofferliniens eksistenskamp. Denne indsnævring af emnet har medført koncentration. En medvirkende årsag har aabenbart været, at det for ægteskabstraktater er vanskeligt at indkredse motiverne; de kan – som det udtrykkes s. 12 – danne »en nyttig indfaldsvinkel«, men udgør ikke »noget Sesamluk-dig-op«; derimod er Christofferliniens svage legitimitet en haandgribelig kendsgerning, tydeligt og indiskutabelt motiveret allerede i samtidige kilder og situationer. Efter min vurdering er ægteskabspolitikken dog snarest det primære politiske instrument – som i tiden før og efter ogsaa i denne periode; den er som anført s. 12 »fyrsternes politiske middel«. Legitimitetssvagheden forekommer mig derimod at være et mere tilfældigt, om end til tider overmaade vigtigt moment. Det forekommer mig derfor lidt umotiveret, at fremstillingen slutter med aar 1319 og ikke medinddrager problemet om, hvorledes det gik til, at Abellinien blev holdt ude i 1320, da Christoffer II, skønt fredløs og i rigets akt, valgtes til konge, mens den med Valdemar III kunde tvinges igennem i 1326, om end kun for en kort periode.

Imidlertid er det ret underordnet, hvad der er det primære, og hvad det sekundære. Afgørende er det, at afhandlingen omslutter hele rigets dynastipolitik, med fuldt indblik i den udenrigspolitiske status for de riger, lande og byer, det kom i berøring med. Vi kan gaa hele kompasset rundt: efter Norge og Sverige følger de nordtyske fyrster og hansebyer – især Brandenburg og Pommern, saa tidligt mindre Mecklenburg, men i høj grad Holsten og bag det Lübeck og de vendiske stæder; dertil kommer i vest tillige betydningen af den norske dynastipolitik i forhold til Skotland, England og Frankrig. Indenfor denne ring behandles de danske fyrstelensmænd i Sønderjylland og Halland indgaaende, og sidst men ikke mindst de danske regenters omhu for – trods ærkebisperstridighederne – at opretholde et venskabeligt og positivt forhold til pavestolen.

Det er indlysende, at der med det foreliggende tilfældige og spinkle kildemateriale maa være adskillige »løse ender« (forf.s udtryk) i dette mangesidede og indviklede spil. Det er ogsaa en selvfølge, at man kan lægge større eller mindre vægt paa hver af disse forbindelser, ligesom det – som understreget af forf. – er umuligt med sikkerhed at sondre mellem kortfristet og langsigtet dynastisk politik. Afgørende for min bedømmelse er det, at forf. har fundet ind til tidens egen mentalitet. Vi historikere er saa tilbøjelige til at tolke og fremstille fortiden ud fra vore egne nutidige forestillinger; men her optager forf. paa velgørende maade fundamentale spørgsmaal fra tidens egen politiske idéverden. Fremstillingen er bygget op over fyrsternes egne motiver for deres politik, og forf.s bestræbelse for herom at udskille et mønster vil efter mit skøn samtidig vise sig frugtbart for fremtidig forskning.

II

Efter denne noget lange præsentation af værket, skal jeg nu gaa over til kritik og diskussion af enkeltspørgsmaal.

Angaaende formalia har jeg meget lidt at indvende. Forf. er en erfaren skribent, der ved hvorledes en afhandling skal bygges op, og hvorledes en bog kan indrettes praktisk

for benytteren. Bogen er sagligt godt leddelt, og den har en dertil svarende fyldig indholdsfortegnelse. Noterne kunde man have ønsket placeret under teksten, men det tillader moderne økonomi ikke; men noteafsnittet bagi er venligt forsynet med angivelse af de relevante tekstsider. Bibliografien er selvfølgelig ogsaa i orden, med mønstergyldig adskillelse mellem kilder og benyttet litteratur. Endelig er der et indeks, der ud over det sædvanlige person- og stedregister omfatter de saglige stikord, hvad man ellers saa ofte savner. Imidlertid er registret alligevel det, der foranlediger mig til min eneste indvending, og den gælder kun, hvad man kunde ønske sig yderligere. Registret omfatter nemlig alene teksten, mens man stadig savner henvisninger til de meget omfattende og vigtige noter. Nogle faa eksempler kan anskueliggøre, hvad denne mangel betyder. Den interesserede forsker bruger vel altid et register til først at slaa sig selv op for at se, hvorledes han er blevet behandlet og udnyttet. Altsaa: opslaget Aksel E. Christensen har kun to – ganske vist meget relevante henvisninger, men var noterne indbefattet, var henvisningerne mangedoblet til mange og nok saa vigtige konkrete steder med omtale og stillingtagen. Til forf.s vigtigste forgænger, den særprægede retshistoriker Ludvig Holberg, er der ligeledes kun to henvisninger, i begge tilfælde til almindelig karakteristik i indledningen. Her faar denne fine og originale forsker oprejsning overfor Kr. Erslevs uforstaaende kritik, der til sidst bragte ham til tavshed; men vil man undersøge, hvorledes forf. har brugt sin forgænger, maa man systematisk gennemløbe noterne. Saadan gaar det: gives der mere end gængs, kræves der ydermere. Der havde ikke været noget at indvende, dersom registret kun havde omfattet personer og lokaliteter. Til slut blot endnu et registereksempel, men efter min mening det vigtigste, for det fører direkte over til et meget vigtigt kildepørgsmaal: *Rigsbrevbogen*.

Dr. Hørby havde oprindelig stillet en ekskurs om denne lige saa problemfyldte som vigtige tabte brevbog til periodens historie i udsigt, og man havde i spænding set hen til denne redegørelse, der maatte blive af særlig interesse for en forestaaende kommentar til Huitfeldts Danmarkskronike. Bogen kom og bragte skuffelse, for ekskursen var der ikke. Under opslaget *Rigsbrevbogen* i registret findes kun to henvisninger. Den første gælder indledningen, der giver nogle linier almindelig karakteristik; herfra henvises der dog til den lange note 58 (s. 146 f.), der aabenbart udgør en erstatning for den lovede ekskurs. Det maa altsaa være gaaet dr. Hørby som hans mange forgængere: det har alligevel ikke været muligt for ham at naa frem til en sikker bestemmelse af tid og situation for den i 1728 brændte brevbogs opstaaen.²

Den anden henvisning (til s. 68) angaar restitution af kronens gods til kongefrænderne omkring 1285, konkret til hertug Valdemar. Her tillægges det konkrete kildeværdi, at et eventuelt dokument ikke synes at have staaet i *Rigsbrevbogen*; det hedder: »...ingen af indførslerne i den saakaldte rigs-brevbog giver sikkerhed for at det (brevet) har eksisteret«. Denne vurdering kan jeg metodisk tilslutte mig. Men saa maa man ogsaa modsætningsvis slutte, at det giver øget kildeværdi eller rummer kildeværdi i sig selv, at et brev har været indført i *Rigsbrevbogen*. Der maa i afhandlingen være anvendt talrige saadanne breve, men hvorledes finde frem til dem? Her nytter *Rigsbrevbogen* som opslag ikke. Dog, ved at benytte Arild Huitfeldt som opslag kan man komme et godt stykke paa vej. Det er nemlig en staaende formular i afhandlingen: »overleveret« eller: »kun (alene) overleveret gennem Huitfeldt«, og i næsten alle tilfælde viser det sig, at kilden bag Huitfeldt er *Rigsbrevbogen*. Derved naar vi frem til 12–15 vigtige indførsler, men

² Et vigtigt bidrag til forstaaelse af *Rigsbrevbogen* er under afhandlingens bedømmelse udkommet: Herman Schück, Rikets brev och register. Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten. Skrifter utg. av Svenska Riksarkivet 4, Stockholm 1976, s. 20 ff. og 52 ff.

endnu yderligere kan opnaas ved at udnytte noternes henvisninger til den grundige, men travle Huitfeldt.

Ved sin formulering giver forf. indtryk af en nedvurdering af breve, der kun er kendt gennem den tabte brevbog; men meningen med det fremsatte forbehold er dog vist kun, at tekstoverleveringen i disse tilfælde er mindre sikker. Imidlertid er den blotte konstatering af, at et dokument er indført i brevbogen i sig selv et vidnesbyrd om, at man allerede i samtiden har tillagt det en vis betydning. Det maa indrømmes, at man savner en analyse af Huitfeldts paalidelighed, ogsaa hvad angaar udnyttelsen af brevbogen – efter mit skøn er der tale om forskellige grader; men hvor Huitfeldt gengiver et brev in extenso eller oversættelse, vil jeg dog altid tillægge det stor kildeværdi, selv om man ikke maa se bort fra unøjagtigheder i gengivelsen.

Som et meget illustrerende eksempel fremtræder behandlingen af brevstoffet til afsnittet »Hertug Erik og den norske succession« (s. 106 ff.). Her har forf. s. 107 udsondret en liste paa 7 breve (3 originaler og 4 som kopi eller afskrift), hvis tekstoverlevering karakteriseres som særlig paalidelig. Jeg kan fuldtud tiltræde, at man i sin analyse skal koncentrere sig om originaler og andre breve med sikker tekstoverlevering. Men naar mindre sikre dokumenter og situationer alligevel siden maa medinddrages (s. 114), kan det ikke undgaas, at fremstillingen bliver noget kringlet, om end det ikke influerer paa det samlede resultat. Efter min mening havde den omvendte disposition dog været at foretrække, nemlig først bestemme samtlige sikre situationer og derefter med udgangspunkt i de mest sikre tekster analysere og rekonstruere den sandsynlige sammenhæng mellem dem.

At Huitfeldts gengivelse af breve er mindre paalidelige end originalerne er en selvfølge; derimod behøver hans gengivelser ingenlunde at staa tilbage for andres afskrifter. Det fremgaar af det sidste af de 7 udvalgte breve, fredsftalen mellem kong Birger og hans to hertugbrødre. Her er en afskrift af den svenske historieskriver Ericus Olai indføjet blandt de særlig paalidelige; men den er saa sandelig ikke noget fuldkomment sandhedsvidne. Det fremgaar tydeligt ved en sammenligning af traktaten hos Ericus Olai med Huitfeldts gengivelse (Dipl. Dan. VI henholdsvis nr. 288 og nr. 287), der viser, at nok er Ericus Olai mere teksttro end Huitfeldt, men til gengæld udelader han afsnit og passager, der findes i Huitfeldts danske oversættelse; kun ved sammenstilling af begge faar man et nogenlunde sikkert og fuldstændigt udtryk for traktaten fra Helsingborg i juli 1310, fra hvilket møde Huitfeldt iøvrigt meddeler andre, om end mindre vigtige dokumenter. Lidt senere (s. 114) demonstrerer forf. sin principielle mistro til Huitfeldt netop ved behandlingen af forløbet omkring 1310. Det anføres, at »enkelte af de mest afgørende stadier i det hele forløb kun kendes gennem den sene overlevering«. Det er kilder, der opfattes som ringere og mindre egnede til at rekonstruere forløbet, og her opføres Huitfeldt (og det vil sige Rigsbrevbogen) uden egentligt forbehold paa lige fod med den svenske Erikskrønikes beretning om Håtunalegen og dens efterhistorie.

III

Som ganske særlig værdifuldt vil jeg fremhæve det korte og tætte kapitel om det komplekse af traktater, der betegner og ledsager dansk tilknytning til det nordtyske landefredsforbund af 1283 (s. 56–62). Selve kendsgerningen er gammelkendt, men dens afgørende betydning for nordisk politik og specielt dens betydning for det mærkelige omsving, der karakteriserer det sidste femaar af Erik Glippings regering i sammenhæng med haandfæstningen af 1282, kommer først til sin ret ved den her fremførte tolkning og vurdering, der med rette kan kaldes en pionérindsats. Fremstillingen har foranlediget mig til tre bemærkninger: 1) en formel og betydningsløs korrektion; 2) et fortolkningsforsøg til

simplificering af en indviklet argumentation; og 3) et spørgsmaalstegn ved et mindre vigtigt moment vedrørende landefredens betydning.

1. Den formelle kritik angaar formen for den danske tilknytning. Forf. anvender forskellige ord herfor, hyppigst glosen »tiltræden«, som jeg finder dækkende, om end mindre karakteriserende. Men ved siden af kommer lejlighedsvis andre udtryk, som ikke blot er mindre rammende, men direkte fejlagtige. Det gælder saavel s. 58, hvor der tales om kong Eriks »optagelse i Landefredsforbundet«, som s. 61, hvor hans tilslutning formeligt benævnes »medlemsskab«. Men faktisk var hverken konge eller rige medlem af det nordtyske forbund. Tilknytningen skete nemlig i form af en traktat (*confederacio pacis et concordiae*), som kong Erik sluttede med landefredsforbundet i sin helhed, hvorved han forpligtede sig til at overholde dens bestemmelser. Realiteterne bliver stort set de samme; men formen tildeler den danske konge en særlig position. For mens han forbinder sig med forbundet, optages alle andre fyrster, der tilsluttede sig efter dets dannelse, formelt som medlemmer af forbundet.

2. Det andet punkt angaar kong Eriks samtidige særtraktat med Lübeck mod Norge og i forbindelse hermed en række indgaaede aftaler før og efter. Disse har forf. store vanskeligheder med at forlige indbyrdes og især med landefredens bestemmelser. Det vil føre for vidt at gøre rede for alle disse indviklede forhold og forf.s forsøg paa at rede aftalernes mange traade ud og samle dem til en logisk helhed; jeg skal kun fremføre, at det ender med, at Lübeck uden hensyn til kong Erik slutter særfred med Norge under den svenske konges mægling. Lübeck har derved – i hvert fald tilsyneladende – overtraadt sine forpligtelser overfor kong Erik ifølge de regler, der indeholdes i Landefredsforbundets gensidighedsklausuler. Imidlertid tror jeg det vil klare begreberne, hvis man i analysen af den dansk-lybske gensidighedstraktat understreger de to smaa ord »*de cetero*« – »for fremtiden«, saaledes at forstaa, at gensidigheden først skulde træde i kraft for fremtidige konflikter, hvad der er et meget almindeligt forbehold i tidens aftaler.³ Det betyder, at de konflikter, den krigstilstand, der forud herskede mellem Danmark og Norge, var landefredsreglerne uvedkommende; de skulde afvikles efter andre regler, de sædvanlige. Det betyder konkret, at parterne i dette tilfælde havde omkring et halvt aar til at afvikle de igangværende konflikter efter normal praksis. Saaledes tolket strider aftalen mellem Norge og søstæderne i juli 1285 paa Guldbergshede ved Göteborg ikke mod landefredsbestemmelserne, men udgør faktisk en forudsætning for at de kunde træde i kraft – dog noget forsinket i forhold til den halvaarlige frist.

3. Det sidste punkt angaar ikke selve landefredsforbundet, men dets virkninger vedrørende dommen i Nyborg 1287 efter drabet paa Erik Glipping. Vi kender ikke fredløshedsdommen fra hoffet i Nyborg 1287; vi har kun Rydaarbogens særprægede formulering at holde os til. Den meddeler, som anført s. 75, at de anklagede blev dømt og gjort landflygtige (*addicti sunt pro morte regis et proscripti*). Forf.s interesse samler sig her om ordet *proscriptus*, der kun sjældent bruges om de for mordet dømte, for hvem *profugi* er den gængse betegnelse, og denne iagttagelse faar ham til (s. 76) »at tage under overvejelse«, om man ikke i Nyborg har været paavirket af den procedure, der findes foreskrevet i det nordtyske landefredsforbund; for der er ordet *proscriptus* »et grundbegreb i de strafferetslige forskrifter«. Det skal indrømmes, at efter Nyborg-dommen er det givet, at den danske regering har udnyttet landefredsforbundets regler. Det fremgaar af saavel dens takkebrev til Lübeck som af forpligtelsesbrevet til Brandenburg, og de fredløse søgte

³ Dipl. Dan. 2. r. III nr. 116: »Vi (kong Erik) lover, at hvis nogen fra Lübeck eller nogen af fyrsterne, herrerne eller deres undergivne eller andre stæder, der er i forbund med os for fremtiden (*decetero*) lider skade, og der stilles krav, saa bør« landefredens regler træde i kraft.

jo ogsaa netop til Norge, der stod udenfor forbundet. Men at nævnet paa hoffet i Nyborg i 1287 saa meget som har skævet til fremmede procedureformer, finder jeg ikke nogen argumentation for. Det er vel selve glosen, der har fremkaldt ideen; men glosen *proscriptus* forekommer ikke saa sjældent i Danmark, at det kan bære beviset. Dette romerretslige ord træffer man ikke blot hos Saxo og i andre berettende kilder, men ogsaa i streng juridisk betydning i danske retskilder, bl. a. i Slesvig og Flensborg byret, der jo ogsaa gjaldt i nørrejske købstæder. Nok saa vigtigt er det dog, at Landefredsforbundet – som rigtigt anført s. 77 – foreskriver, at hvert land og hver by skal følge egen straffelov, og i Danmark havde man netop en lovgivning der angik landsforræderi og majestætsforbrydelse, hvis omtvistede regler let lader sig indpasse i forhold til gengivelsen af dommen. Men hele dette spørgsmaal gaar forf. elegant udenom.

Der er ganske vist langt fra enighed om, hvad der var gældende lov for majestætsforbrydelse i 1287. Oftest har man henvist til en tekst for en forordning, der daterer sig til hoffet i Nyborg 1276, men dens overlevering er saa svag, at det er meget tvivlsomt, om den nogensinde er blevet gjort til gældende lov. Imidlertid svarer indholdet i dommen over de fredløse ganske nøje til den straf, der er indeholdt i den udaterede og romerrets-paavirkede forordning, der er tillagt kong Christoffer, og ydermere svarer stormændenes indsigelse i 1276 mod bestemmelsen om, at kongen skulde udpege domsnævnet ved anklager om anslag mod kongens liv, fuldstændig til protesterne mod proceduren ved hoffet i Nyborg 1287, fordi de anklagede ikke fik lov til at imødegaa anklagerne ved edsbevis.⁴ Ikke mindst bestemmelsen om, at dom paa den blotte mistanke alene tillod, at den landflygtiges gods ikke tilfaldt kongen, men arvingerne, tjener til at forklare den danske regerings senere indrømmelser overfor de fredløse og deres arvinger, saavel ved Hindsgavl-freden 1295 som freden i København 1308 samt muligvis den stadfæstende dom i 1305, hvor der sondredes mellem de 8, der dømtes for »raad, befaling og gerning til at ihjelslaa« kong Erik, og Arvid Bentsen, der som den eneste dømtes, fordi »han med egen haand overvar det slemme mord«. Forf. staar tøvende overfor teorien om, at stadfæstelsen 1305 skulde være kilden til Huitfeldts omtale af dommen i 1287, men at Huitfeldts rækkefølge er forskellig fra alle andre kendte listers rækkefølge, herunder ogsaa den fra Svaning, som ellers var hans hovedkilde til drabet, gør teorien meget sandsynlig. Er denne sontring oprindelig havde de fredløse haft nærmere grund til at protestere mod godsconfiskationen end til procedureformen; dog maa det ikke glemmes, at allerede da den norske konge antog de fredløse som sine mænd, udelodes Arvid Bentsen.

IV

Kapitlet om striden omkring Jens Grand (s. 93–106) er et andet eksempel paa forf.s skarpe og indtrængende analyse, hvor han i statspolitisk sammenhæng naar langt videre end forgængerne; det gælder særlig den overbevisende redegørelse for de to pavedomme af 1297 og 1302 med placeringen af paven som voldsdommer og forklaringen paa det

⁴ Forordningen om majestætsforbrydelse fra 1276 kendes kun fra et enkelt jysk lovhaandskrift, Stockholm Kgl. Bibl. C 37, hvor den med en lille og gnidret skrift er indført i en tom spalte ved indholdsfortegnelsen for Jyske Lov. Det lille berettende indskud om stormændenes modstand indtager ingen særstilling. Det er derfor tvivlsomt, om den nogensinde har været gældende lov. Den udaterede forordning er derimod overleveret fra op imod en snes skaanske lovhaandskrifter, normalt umiddelbart foran haandfæstningen af 1282, hvad der godtgør, at man i senmiddelalderen har tillagt den gyldighed. Den hører hjemme i Christoffer I.s tid eller i Erik Glippings tidligste aar, og et forsøg paa at føre den tilbage til omkr. 1140 (Thomas Riis, *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332*, Odense 1977) er svagt argumenteret og maa anses for forfejlet.

kongelige forbeholds afgørende betydning. Her som saa ofte følger forf. længst muligt sine forgængere, indtil han med en elegant drejning udnytter de indvundne resultater til et mere relevant svar paa egne problemstillinger. Spørgsmaalet er dog, om man ikke ved en mere dristig forlængelse af forf.s forsigtige og solide konklusioner kan naa frem til en – skal vi sige – mere elegant, men maaske knap saa sikker løsning. Forf. understreger nok, at paven ved den første, den tilsyneladende sønderknusende dom tilsigter et forlig mellem konge og ærkebiskop, hvad der involverer, at konflikten ikke er endeligt afgjort ved dommen; paven forbeholder sig ny stillingtagen. Ved at fremhæve dommens foreløbighed kunde kontrasten til den endelige dom i 1302 være mildnet og forgængernes forbavelse derved svækket. Pavens forbehold er nemlig meget kraftige; han vil bruge den ham overdragne voldgiftsmyndighed til »i hvert enkelt tilfælde at lægge til, trække fra, fortolke eller forklare ... som det synes os bedst (ved yderligere) at høre, hvad der endnu maatte henstaa af striden mellem de to parter og derpaa at bringe den til afslutning ved dom, forlig eller paa anden maade, saaledes som det synes os hensigtsmæssigt«.

Pave Bonifacius VIII var en klog jurist og en dreven politiker, saa vi kan anse det for givet, at der har fundet en meget grundig undersøgelse og prøvelse af forholdene sted i tiden frem til den endelige og milde dom i 1302, bl. a. gennem Isarns sendelse. Om denne vurderer forf. s. 104: »Isarns sendelse lykkedes som bekendt ikke fuldt ud, og der maatte endnu en pavelig kendelse til«. Det sidste er i hvert fald rigtigt – men vist ogsaa forudset. Spørgsmaalet er nemlig, om ikke Isarns sendelse tværtimod er lykkedes til fuldkommenhed, og det ikke blot for ham selv (der blev Jens Grands afløser som ærkebiskop i Lund), men ogsaa for Erik Menved, der kom af med Jens Grand (der forflyttedes til Riga) og for paven, der opretholdt det traditionelle venskabsforhold til Danmark. Efter min tolkning af hovedkilden, »Erik Menveds berømte underkastelsesbrev« (s. 104), er det nemlig lykkedes Isarn at faa aftalt betingelserne for det forlig med kong Erik, der blev resultatet ifølge den endelige pavedom. Det er nok rigtigt, at det var det, der førte til det milde resultat; men jeg tror der er grund til at sætte »underkastelsesbrev« i gaaseøjne og karakterisere det som Erik Menveds ultimatum til paven. For nok er kong Erik formelt ydmyg og underkaster sig, men samtidig fastholder han, at et forlig ikke maa omfatte landsforræderen og den medskyldige i drabet paa faderen – altsaa ikke omfatte Jens Grand. Der henvises da ogsaa til en aftale med den pavelige nuntius og til en – fra anden side kendt – ansøgning fra danske prælater om ophævelse af interdiktet. Videre tilføjer kong Erik: at selv om han personlig kan gaa med til et forlig med ærkebiskoppen og yde erstatning til Lundekirken, saa maa han afstaa derfra af hensyn til riget, og sluttelig pointerer han, at hvis han ikke bønhøres, faar paven ansvaret for at riget lægges øde og folket fortabes. Først derefter følger underkastelsen: »Quid plura, loquere Domine et audiat seruus tuus – Hvad mere. Tal herre og din tjener hører« – men underforstået: tal kun som aftalt. Naar forf. s. 105 derfor vurderer, at kongens brev er »et oplæg til forlig«, vil jeg gaa et skridt videre og hævde, at det forudsætter og præciserer et forud aftalt forlig.

Som forklaring paa pavens milde dom lægger forf. hovedvægten paa hensynet til restitution af kirkens gods og klagen over rigets manglende evne til at betale. Efter min opfattelse er disse hensyn sekundære, mens det fundamentale var, at paven accepterede den kongelige forklaring om ærkebiskoppens landsforræderi og troskabsbrud som grundlag for forliget. En saadan accept var en nødvendig forudsætning for pavens milde slutdom; men som forf. rigtigt anfører s. 105, indebærer det selvfølgelig ikke, at man af den grund skal fæste lid til »den kongelige paastand om, at ærkebispen altid havde efterstræbt kongen og spillet under dække med hans fjender«. Dog lader Jens Grands overdragelse af Hune-hals til grev Jacob af Halland sig næppe helt bortforklare. Om pavens hovedmotiv staar

paastand saaledes mod paastand. Ingen af os kan bevise sin vurdering. Om hovedsagen er vi derimod enige: kongen havde sejret afgørende i ærkebisperstriden.

V

Afsluttende skal jeg berøre et par punkter, hvor forf. har taget afstand fra nogle af mig tidligere fremførte opfattelser. Et punkt angaar dommen om udlevering af Eriksdøtrenes fædrearv i 1284 (behandlet s. 70 f. med noterne 68–70 s. 162). Overfor min gamle tolkning af voldgiftsdommen (i *Kongemagt og Aristokrati*, 1945), der gaar ud paa, at som sagens parter stod konge og hertug formelt sammen som den ene overfor hoffet (*communitas regni*) som den anden, sætter han Eriksdøtrene ind som sagsøgerpart. Det strider imidlertid efter min mening mod dommens tekst og struktur; for selv om Eriksdøtrene reelt har foranlediget proceduren, indtræder de først efter at sagens parter er præsenteret (*ex parte una – ex altera*), og konflikstens principielle indhold »*inter ipsos dominos regem, ducem et totius regni universitas*« er fremstillet, og deres klager fremtræder da paa lige fod med »vidnesbyrd af troværdige mænd«. Jeg har svært ved at se, at forf.s lange og vage forklaringer bidrager til at forstaa formaliteterne, men jeg kan kun glæde mig over, at han tilslutter sig min karakteristik om, at den i sig selv uklare formulering af dommen dækker over »en juridisk fiktion«. Nok saa vigtigt er det dog at konstatere den bagvedliggende virkelighed, nemlig at dommen dokumenterer, at Hoffet som rigets øverste myndighed afgør tvistigheder om kongeligt patrimonialgods. Her kommer til udførelse den bestemmelse i haandfæstningen af 1282 § 16, der forpligter kongen til ved kæremaal om jordegods at underkaste sig sine tro mænds raad og afgørelser »*in parlamentis*« – paa hofferne. Vi befinder os nemlig i en periode, hvor der endnu sondres mellem det kongelige embedsgods, kongelev, og kongens private patrimonium, men altsaa ogsaa hvor Hoffet i kraft af haandfæstningen tiltager sig den øverste bestemmelse over dette sidste.

Til sidst skal jeg opholde mig lidt ved min hypotese om Erik Menveds mislykkedes nordiske arverigeplan fra aarene 1308–10, som dr. Hørby ikke synes at kunne forlige sig med. Det skal jeg ikke fortænke ham i, for jeg kan ikke bevise den. Dog vil jeg forsøge, om vore standpunkter ikke kan komme hinanden lidt nærmere. Min hypotese beror paa en kombination af dokumenttolkning og situationsanalyse, der efter min opfattelse er en vigtig vej til forstaaelse af historisk sammenhæng. Saavidt jeg forstaa kan forf. tilslutte sig hovedtanken i min afhandling om »De nordiske kongeskifter 1319«, saavel min afvisning af unionsbestræbelser bag det norsk-svenske kongefællelskab i 1319 som min indsigelse mod den tidlige adelsskandinavisme, ligesom han ogsaa tiltræder mit postulat om, at »man ingensinde finder et ægteskab motiveret med ønske om en union eller nordisk dynastisk enhed«. Vor divergens drejer sig saaledes alene om særtilfældet, den mærkværdige Københavnstraktat af 1308–09, hvor jeg finder de deri omformede ægteskabsaftaler saa paafaldende, at jeg kun kan finde forklaringen ved som et udtalt motiv at pege paa den danske konges plan om en dansk succession, der kunde medføre nordisk kongefællelskab. I min meget knappe fremstilling undgaar jeg omhyggeligt at bruge ordet union, jeg kan heller ikke gaa med til, at Københavnsaftalerne er mit »udgangspunkt« (s. 116), ej heller at traktaten fremtræder som et led i »idelige omsving« (s. 117). Den er i stedet opfattet som en enkelt, men total afvigelse fra traditionel nordisk politik, en alliancernes omvæltning, hvor den danske og den norske konge, der normalt stod i et fjendtligt forhold til hinanden, enedes om at tvinge hertug Erik ud af trolovelsen med den norske arveprinsesse. Som den barnløse Erik Menveds primære, bagvedliggende motiv til at gaa med til dette, udpeger jeg da »det danske tronfølgespørgsmaal« (s. 287), nemlig ønsket om at udelukke den landsforræderiske broder, hertug Christoffer, som tronfølger til fordel for søstersønnen, den svenske tronfølger Magnus Birgersson, der nu ifølge traktaten

i stedet for hertug Erik skulde ægte prinsesse Ingeborg af Norge. En saadan ordning maatte befordre nordisk samling under kong Eriks ledelse, og den rummede mulighed for et senere nordisk kongefællesskab.

Om vurderingen af Københavnsaftalerne iøvrigt synes vi at være helt enige. Jeg kan fuldt ud tiltræde, at 1309-aftalen har skærpet Erik Menveds forpligtelser i forhold til den foreløbige traktat året før, og s. 111 finder jeg min egen opfattelse udtrykt paa den smukkeste maade: »Kong Håkon har for at opgive planen om prinsesse Ingeborgs ægteskab med hertug Erik taget sig solidt betalt, men Erik Menved har aabenbart været villig til at betale prisen. Den norske konges risiko var forholdsvis ubetydelig«. Men paa det tidspunkt synes Erik Menved at have staaet for stærkt til, at han behøvede at være gavmild og betale gildet ikke blot for den norske konge, men ogsaa for den svage og udenforstaaende svenske kong Birger, der var helt afhængig af sin danske svoger. Naar den nye ægteskabsaftale saa tjente til at nærme Sverige til Norge, hvad der var en fuldstændig afvigelse mod den faste linie i kong Eriks nordiske politik: at spille Sverige ud mod Norge, slaar svogerskabet ikke til som forklaring; Erik Menved maa have haft en skjult bagtanke, og som saadan tjener min hypotese om hans danske tronfølgeplan som en meningsfyldt helhedsforklaring.

Tanken om, at Erik Menved har ønsket at gøre sin svenske søstersøn Magnus til dansk tronfølger, staar iøvrigt ikke dr. Hørby fjernt, naar det gælder hans seneste aar. I note 300 s. 182 anfører han nemlig, at saadanne dynastiske planer da har »overordentlig stor sandsynlighed for sig«. Det skal jeg ingenlunde benægte, men paa den tid mangler der kildemæssigt grundlag, og planen rummede ikke de samme muligheder for et samlet nordisk kongefællesskab som ti aar tidligere. Ved begge lejligheder var søstersønnen dog nærmeste mulighed, dersom man i Danmark vilde undgaa hertug Christoffer og samtidig opretholde Christofferlinien overfor Abellinien.

Hvad jeg har fremdraget i min anmeldelse vidner om den rigdom paa inspiration til videre forskning, som den lille, men impulsrige bog rummer. Med sejt energi er der trukket en kraftig linie op gennem to-tre forviklede generationers kongestyre i en samfundsomvæltende periode. Bogen er rig paa resultater; den dokumenterer, at der gør sig et tæt og levende politisk samspil gældende mellem en lang række momenter, der hidtil har været behandlet hver for sig, og der er frugtbare oplæg til nye undersøgelser.

Aksel E. Christensen

Som undertitlen angiver, er det en samling studier, bogen indeholder. Der kan være lidt megen spredning over arten af emner, men næppe et eneste afsnit kunne undværes i den forholdsvis beskedne bog. Kapitel II om 'Christofferlinjens etablering' har et afsnit om opkrævningen af den pavelige korstogstiende fra 1274. Det kan forekomme lidt fremmedartet inden for bogens disposition, men har høje kvaliteter. De finansielle problemer berøres ved indsamling og veksling. Den politiske gevinst for kongen i alliancen med paven fremstilles på overbevisende måde. Afsnittet viser en fin evne hos dr. Hørby til at inddrage internationale faktorer ved vurderingen af danske og nordiske forhold.

Bogen har dog visse svagheder og fejl. S. 21 står der: 'Om Christoffer I.s succession efter Abels død i 1252 ved vi ikke meget andet end det omtrentlige tidspunkt'. Hvor er omtalen af valget af Kristoffer og hans valgforberedelser? 1257 siger ærkebispens, Jakob Erlandsen: *tempore electionis vestre in regem in communibus placitis, quasi in qualibet diocesi habitis, aperte promiseritis omnia gravamina a tempore avorum et patrum vestri per patrem et fratres vestros reges vel ipsorum exactores superinducta relaxare et revo-*

care.¹ Det betyder, 'I har ved tiden for Eders valg til konge på landsting, der så at sige afholdtes i hvert eneste stift, offentlig lovet at lette og tilbagekalde alle tynger, der er indført siden Eders bedsteforældres og farbrors tid af kongerne Eders far og brødre eller deres ombudsmænd'. Dette er sagt af kongens politiske modstander i en klage rettet til ham og må derfor stå til troende. Herefter har Kristoffer foretaget en rundrejse i flere dele af riget til de netop ved kongevalg medbestemmende forsamlinger, landstingene.² Her har han afgivet et valgløfte, der ikke kunne være andet end populært: Væk med alle byrder, der er pålagt de sidste 50 år, enten fra central eller lokal side! Det politiske grundlag for Kristoffers tronbestigelse er overset af forf., der alene med henblik på det juridiske synspunkt taler om manglende legitimitet. Selve denne tanke, der er en af bogens hovedteser, kan dog diskuteres. Indiskutabelt er derimod, at man må kende de afgørende kildesteder, når man vil anføre, hvad 'vi ved' om Kristoffers succession (s. 21). – Også tekststederne om Kristoffers kroningsed er ukendte for forf. Jakob siger i 1257: *in solempnitate coronacionis vestre de conservandis ecclesiarum privilegiis, libertatibus et earum juribus presteritis juramentum*.³ 'I har ved Eders kroningshøjtid aflagt ed på at opretholde kirkernes privilegier, friheder og rettigheder'. Kroningen fandt sted juledag 1252 i domkirken i Lund.⁴

I virkeligheden er Kristoffers tronbestigelse det eneste af de syv kongeskifter i 1200-tallet, hvor der oplyses noget om en forudgående kontakt mellem tronkandidaten og kredse i befolkningen. – Den mest detaljerede omtale findes ved Valdemar 3.s tiltræden i 1215. 'Kong Valdemar den Anden (1) holdt forhandling på Samsø med rigets bedste mænd og (2) lod dem alle aflægge troskabsed til sin søn, Valdemar den Tredje. (3) De aflagde alle mandsed til ham. Senere (4) valgtes han til konge på Viborg ting med enstemmigt samtykke af alle, for at han skal styre riget efter faderen'. For 1218 tilføjes det: 'kong Valdemar den Anden ... (5) giver i Slesvig rigsdiaemet til sin søn, Valdemar den Tredje'.⁵ – For Kristoffers vedkommende kendes der følgende til disse fem led. Dele af (2) troskabseden er bekendt⁶ og ligeledes elementer af (4) valget, endda i dets forstadier. Rejsen rundt i stifterne, møderne på landstingene og afgivelsen af valgløftet berører sikkert også (1) forhandlingerne med rigets bedste mænd. Endelig vides der noget om (5) kroningen, endda lidt af edsformularen. Kun (3) mandseden til Kristoffer nævnes ikke i kilderne i forbindelse med tronbestigelsen.⁷ Det er grundlæggende oplysninger, som forf. burde have medinddraget i sin bog.

I tilknytning til denne succession nævner forf. sønnen Erik 5. Glippings 'hylding ... i 1253' (s. 23). Men en efterretning, som utvivlsomt må gå tilbage til en årbog, siger 1254 *Ericus filius Christofori electus est in regem*.⁸ 'I 1254 valgtes Kristoffers søn Erik til konge'. Der er en smule styrke i en sådan meddelelse, og den burde have båret argumen-

¹ Acta processus litium ed. A. Krarup et W. Norvin. Hauniæ 1932 (herefter Acta), s. 27 § 25. Om dateringen se N. Skyum-Nielsen, Studier og tekster til Kirkekampen i Danmark 1241–1290. Scandia 28, Lund 1962, s. 26–29.

² *Communio placita* må betyde 'landsting', se Acta, s. 15 l. 27 og 32: *commune pretorium* om landstinget i Lund og *commune placitum* om Hallands landsting, Diplomatarium Danicum (herefter DD) 2. r. IV, nr. 325.

³ Acta, s. 24 § 11 (med en tekstrettelse fra *ecclesiis* til *ecclesiarum*; Scandia 28, s. 73 og 86). Hertil slutter sig Acta, s. 42 l. 33–34: *de violacione privilegiorum perjurium incurrere*.

⁴ N. Skyum-Nielsen, Kirkekampen i Danmark 1241–1290. Kbh. 1963, s. 58. Om en kronings vigtighed som slutpunkt i en tronbestigelse, se DD 2. r. XI, nr. 70.

⁵ Annales Danici, udg. af Ellen Jørgensen. Kbh. 1920, s. 100 og 104. (Herefter AD).

⁶ Acta, s. 59 § 6, jf. måske s. 56 § 1 og s. 57 § 1.

⁷ Oplysninger om homagium fra to bisper er anført Acta, s. 57 § 1 og DD 2. r. I, nr. 422, men kan næppe tillægges nogen kildeværdi; N. Skyum-Nielsen, Kirkekampen, s. 177–78.

tationen oppe på dette punkt. Året er et andet, men også den politiske ramme er en anden end i tekststedet benyttet af forf. Der er efter den formentlige årbogsnotits foregået et valg og ikke nogen hyldning. Forf.s konklusioner er afledt af en fejlfuld tekst i Arild Huitfeldts oversættelse.⁹ Begrebet 'hyldning' er fra en senere tid. Ordet 'hylde' træffes først i 1387.¹⁰ I 1200-tallet var det afgivelse af undersåttlig troskabsed, der var tale om.¹¹ – Konkluderende kan det siges, at forf. har huller i sit kendskab til kilderne (eller i sin brug af dem) og ikke er så velorienteret, som han umiddelbart forekommer.

Huitfeldts oversættelse er udateret, men anbragt af ham under 1284, sikkert mere eller mindre vilkårligt. Denne datering følges af *Diplomatarium Danicum* og af forf. (s. 23), men andetsteds ansætter han tidsfristen lidt videre: til tiden mellem Valdemar Eriksens tiltræden som hertug 1283 8. september og fængslingen af ham i 1285 (s. 62). Dr. Hørby og jeg står i virkeligheden kun et hanefjed fra hinanden her. Jeg vil blot fortsætte og medinddrage 1286 som en eventuel dateringsmulighed, hvad jeg straks skal vende tilbage til. – Vores tekstkilde, den usikre Huitfeldt, siger, at modtageren af skrivelsen fra 1283–86 har været den danske ærkebiskop. Forf. tager ikke dette op som noget problem, men en anden mulighed kan komme i betragtning. Teksten har 'Eders værdighed' som tiltale til modtageren. Det må vel svare til *dignitas* på originalsproget. Hvem han er, står kun anført som fritstående indledning, hvad der kan være et af Huitfeldts sædvanlige gætteri. For ærkebispens af Lund, Jens Dros, taler det forhold, at hans forgænger, Jakob Erlandsen, skal have skrevet til kurien til fordel for Abels arvinger og imod Kristoffer.¹² Det ville i givet fald have været et ufredeligt skridt fra Jakobs side. – Og Ludvig Holberg betegner ligefrem teksten fra 1280'erne som en krigserklæring fra hertug Valdemar til kongen!¹³

Modtageren af dette aktstykke fra 1283–86 kan også være biskop Jakob af Slesvig, kongens kansler. Den *protestacio*, forf. henviser til som sidestykke, nemlig fra domprovst Jens Grand i 1283 (s. 148 n. 11), er rettet til Roskilde kapitel. Det er en samarbejds-partner i samme plan, som Slesvigbispen ville være det for hertugen. Det svarer også til samarbejdet i et diplom af 1287–89, der skal omtales nedenfor, og hvor hertugen virker i Slesvigbispen Bertolds interesse. Ærkebisp Jens Dros var vistnok politisk neutral eller kongetro¹⁴ og var meddommer i den for hertugen ufordelagtige dom fra maj 1285 om Als, krongodserne i Sønderjylland samt mønt- og ledingsrettighederne sammesteds. Dommerne var syv danske biskper, men bisp Jakob af Slesvig var netop ikke med. Han har vel – uanset sit hverv som kansler – stået hertugen for nær. Det taler i hvert fald ikke imod antagelsen af, at modtageren dog muligvis kan have været bispen af Slesvig. Teksten kan vel i og for sig også være fra 1286. Hertug Valdemar rejste sig mod sin lensherre, kongen, snarest vel efter dommen om Als. Det kom til skærmydsler, hvorefter hertugen blev fanget med sin drost endnu samme år. Han frigaves engang i foråret 1286, vel omkring 1. april.¹⁵ – Hvorfor kan den foreliggende tekst ikke være et udkast, skrevet i fængsels-

⁹ AD, s. 208.

¹⁰ DD 2. r. III, nr. 132. (Det er unægteligt vildledende, når Danmarks Riges Breve 2. r. III, nr. 132 note 6 taler om 'Hyldning' i fortsættelse af Huitfeldts sprogbrug).

¹¹ Otto Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog. Kbh. 1881 ff., fotooptryk 1976, II, s. 291. Dette er bekræftet for mig af ordbogsredaktør Allan Karker, for så vidt angår seddel-samlingerne til *Gammeldansk Ordbog* i Århus. Jeg bringer ham min tak for oplysningen.

¹² Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie. Kbh. 1940, s. 311 og 306.

¹³ Acta s. 56 § 15.

¹⁴ L. Holberg, Konge og Danehof. Kbh. 1895, s. 215.

¹⁵ N. Skyum-Nielsen, Kirkekampen, s. 277.

¹⁶ DD 2. r. III, nr. 170, jf. 172 og AD, s. 125 og 122–23.

tiden og altså eventuelt fra 1286, hvis man vil tage et par af de eksisterende muligheder op?

Ærkebisp Eskil fik lidt tid til at gå med at skrive et brev under sit fangenskab i Burgund i 1157.¹⁶ Ordlyden er bevaret gennem Lundeboen af 1494, mens teksten fra 1283-86 er svagt overleveret gennem en oversættelse hos Huitfeldt. – Dr. Hørby har påpeget dette sidste¹⁷ og selv bemærket en ny fejl. Der er syv ialt på halvanden side, utroligt mange. Men visse fejl kan godt stamme fra en forfatter, der er sjusket eller holdt ude fra normale informationskilder. Efter min opfattelse er det et tvivlsomt indhold at forelægge kurien eller paven selv. Hvad har det med kirken at gøre? Der står f. eks. ikke noget om Kristoffers overgreb mod ærkebisp og Roskildebisp, om denne *Christicussor*, 'Kristimorder', som Jens Grand så kønt kalder ham. Og teksten er ikke specielt bygget op over det kirkeretligt relevante såsom *perjurium*, 'mened', som en kirkelig domstol som paven kunne tage sig af ... Er skrivelsen som et ubrugt udkast havnet i en skuffe eller kiste?? Har den første senere fået en slags fiktiv virkelighed gennem historikernes ivrige brug af den?

Det kan undre, at forf. ikke kender (eller dog ikke bruger) centrale tekststeder, der berører Kristoffers succession. – I det følgende skal jeg omtale et par *Danica*, som ikke er trykt i danske publikationer, og som derfor ikke så godt kunne have været forf. bekendt. S. 128 omtales verdenskirke-mødet i Vienne, og det er nok værd at se lidt nærmere på. Det hedder om den danske ærkebisp Esger Juul, at han 1314 19. april gav kongen et forligsbrev, 'da han vendte hjem fra konciliet i Vienne'. Han var kommet hjem 1½ år forinden,¹⁸ så i tilslutning til hjemkomsten er det ikke. Det hedder videre, at 'det fremgår af Huitfeldts referat, at der har været et retsspørgsmål mellem (konge og ærkebisp), som har været behandlet ved kurien og er faldet ud til kongens disfavør'. Der er foregået andre og for den danske kirke særdeles vigtige ting på det nævnte verdenskirke-møde. 'Prælater fra Danmarks kirker', det vil først og fremmest sige bisperne, har indgivet 'artikler' til mødet i Vienne. Det sluttede 1312 6. maj. I marts 1313 må bispem af Roskilde love kong Erik 6. Menved, at de dér fremlagte artikler ikke skulle komme kongen eller kronen til skade.¹⁹

En hidtil upåagtet kilde om prælaternes optræden på kirke-mødet kan føre os betydeligt videre. Artiklerne har indeholdt klager over, at det for de gejstlige så vigtige retsprincip *privilegium fori*, 'domstolsprivilegium', endnu så sent som 1311-12 ikke er trængt igennem i landet. – Det er et gammelt stridspunkt i dansk historie. Næsten 200 år før var det aktuelt på Sjælland. I 1123 satte en præsteforfølgelse ind, der endte med, at straffesager mod gejstlige fremtidig skulle tages op for bispens synode. De sigtede skulle ikke længere retsforfølges på verdsligt ting.²⁰ – At noget lignende endnu stadig skulle kunne finde sted i Danmark, fremkaldte en skarp reaktion i Vienne. Alle var enige om, at dette, at kirkens folk skulle stå til rette i kriminalsager for verdslig domstol var *omnino intolerabile*, 'aldeles utåleligt'.

Et andet punkt drages frem af de danske prælater, nemlig dette, at de verdslige magthavere hindrer dem i at holde ret i sager om testamenter. Det er igen et tilfælde af strid mellem kirkelig og verdslig domstol. Det er ikke muligt at sige, hvad sigtet med en på mødet planlagt skrivelse har været, men det foreslås i hvert fald, at der skrives et dunderbrev til den danske konge. Derfor har situationen for bisperne efter mødet været langt

¹⁶ DD 1. r. II, nr. 119.

¹⁷ S. 23 'mangelfuldt referat' og s. 63 'dårligt overleveret'.

¹⁸ DD 2. r. VI, nr. 453.

¹⁹ DD 2. r. VII, nr. 19.

²⁰ N. Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*. København 1971, s. 52.

mere anspændt end forudsat i bogen. Jeg anser det for udelukket at følge forf., når han skriver s. 137: 'vi er uden midler til at afgøre holdbarheden af den kongelige påstand om, at ærkebispens var medansvarlig for oprøret i Jylland 1313'. Tanken om Esgers eventuelle medansvar for rejsningen bør efter mit synspunkt definitivt skrinlægges.

Kildernes sprogbrug er fulgt ved betegnelsen 'oprør' for bondebevægelsen i 1313.²¹ Det gammeldags 'opløb' er ganske vist undgået, men det mere moderne 'rejsning' havde klinget bedre. 'Oprør' er bevægelsen set fra myndighedernes side og fra de øverste lag i samfundet, nedladende og fordømmende. De tyske historikere har af deres danske kolleger ønsket og opnået at få betegnet den slesvig-holstenske bevægelse i 1848 som en rejsning. Hvornår får kredse i den danske bondebefolkning lov til 'at rejse sig' mod vold og uret? Det gælder i den ældre tid for rejsningerne i Skåne i 1180'erne og i Jylland omkring 1440. – Interessant er bemærkningen s. 128 om, at rejsningen i 1313 muligvis kan have sammenhæng med den norske konges godsbesiddelser i de egne i Nørrejylland, hvor bønderne var i bevægelse. Det anføres også s. 122, at det kan have været denne 'udenlandske fyrste', bønderne har søgt kontakt med. Det er derimod forkert, når hertugen af Sønderjylland foreslås som anden mulighed (s. 122), se nærmere nedenfor.

En anden upåagtet tekst vedrører den sønderjyske hertug Valdemar Eriksens stilling i det, der kaldes 'formynderregeringen' efter mordet på Erik 5. Glipping i 1286. Denne tekst er fra tiden mellem maj 1287 og juni 1289.²² Valdemar Eriksen skriver til en kardinal om et ærinde, der vedrører hele Danmark. Kardinalen har sendt to sendemænd gennem Danmark og Sverige. Hertugen optager spørgsmålet om et betalingskrav til de danske bisper. De har fået bevilget nedsættelse. Hertugen beder om ekstra nedsættelse for biskop Bertold af Slesvig. Visse ting er af interesse i denne tekst. Det er i sig selv uhyre sjældent, at en ansøgning til kurien er i behold. Svarskrivelser fra kurien findes derimod i tusindvis. Dernæst er det bemærkelsesværdigt, at ansøgningen er rettet til en kardinal, ikke til paven selv. Nordiske historikere er klar over, at en konge eller hertug har mange rådgivere og hjælpere, men går ligesom altid ud fra, at i Rom er det paven, som alene sidder og tager imod. Kardinalkollegiet spiller imidlertid en vældig rolle.²³ Af tekstens oplysninger om hertug Valdemar kan man se, at han – i tiden for den såkaldte 'formynderregering' – er underrettet om et vilkår for det danske episkopat. Men nogen fortrolig viden, som man kunne vente af en mand med titlen *tutor regni*, 'rigets formynder', har i det mindste denne tekst ikke røbet. Jeg vender tilbage hertil om et øjeblik.

Ganske kort vil jeg berøre et andet punkt, som angår hertugen principielt og samtidig strejfer bonderejsningen. Huitfeldt gengiver en tekst således, at lederne af rejsningen 1313 indgik *forbunt met andre udlendiske fyrster*.²⁴ Men hvilken stilling har hertugen? 1284 stadfæster Valdemar Flensborg byret med henvisning til 'lovene i alle Danmarks riges byer'. Det er en henvisning til den ramme, Flensborg by skal sættes ind i. Det gentages af sønnen hertug Erik i 1314.²⁵ Ved strid mellem hertugen og hans vasaller, som kongen skal

²¹ Forf. har holdt foredrag om bonderejsningen i Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning (DSOM), og også et andet tema fra bogen om nordisk dynastipolitik omkring 1300 er gennemdiskuteret i DSOM. Forf. burde have nævnt dette i forordet, fordi det er en god idé, som bør følges af andre, der arbejder med større videnskabelige fremstillinger, i god tid at få luftet deres teorier over for interesserede tilhørere.

²² Jeg agter ved lejlighed at offentliggøre begge de omtalte tekster i forbindelse med en gennemgang af kildematerialet til Jens Grands (og Esger Juuls) tid, jf. dr. Hørby, s. 94.

²³ Se f. eks. DD 2. r. IX, nr. 163, 2. r. XII, nr. 73.

²⁴ DD 2. r. VII, nr. 167, s. 117 l. 35–36.

²⁵ DD 2. r. III, nr. 121, 2. r. VII, nr. 205. I 1284 tager hertug Valdemar Danmarks riges krone som forbillede; DD 2. r. III, nr. 257.

afgøre, skal afgørelsen ske 'efter hans riges ret'. Det udtales i 1313.²⁶ Slesvig stift regnes atter og atter til Danmark.²⁷ I den nye tekst af 1287-89 tales om sendemænd 'til Danmark', og *hic*, 'her', har de udført deres hverv godt. Slesvigbispen omtales af hertugen sammen med 'de øvrige prælater i Danmark'. Det kan derfor ikke være rigtigt at regne Sønderjylland som uden for Danmark, som det sker s. 122. Der anses hertugen for en 'udenlandsk fyrste', og s. 127 tales der om 'fremmede fyrster' i samme forbindelse.

Når jeg har sat juni 1289 som terminus ultimus for ansøgningen fra hertug Valdemar, skyldes det bl. a., at jeg har en anden opfattelse af den såkaldte 'formynderregering' end forf. Det er meget rimeligt, at den er oprettet efter mordet på kong Erik sidst i november 1286. Men jeg kan dog kun finde den i funktion i ganske kort tid, nemlig under processen mod de påståede kongemordere ved månedsskiftet maj-juni 1287.²⁸ – Den bestod, siger forf., af enkedronning Agnes, fyrst Vitslav af Rygen og så denne hertug Valdemar. Forf. har præciseret hertugens stilling s. 78-79, og når man læser det første gang føler man sig overbevist: hertugen har som *tutor regni* ikke været ene om ledelsen af de politiske sager, som man nærmest måtte tro efter Rydårbogen, der fortæller om Valdemar som 'rigets formynder'. – Hertugen selv benytter imidlertid ikke denne titel, sådan som det er tilfældet med en forgænger i en noget tilsvarende position, hertug Albrekt af Braunschweig engang i årene 1262-63. Valdemar bruger udadtil en helt anden benævnelse, *dux Danorum*, 'de Danskes hertug', som det ses i november 1287.²⁹ Formynderskabet blev i mine øjne kun en ærestitel. Det er sagt lidt anderledes af en anden forsker: Han havde det kun af navn.³⁰

Forf. hævder, at den omtalte trojka, Agnes, Vitslav og Valdemar eksisterede i 1288 (s. 93). Men den blev sprængt af krigen med Norge, meddeler han videre, og var brudt sammen i pinsen 1293 (s. 91, 108 og 139-40). Jeg mener nu, at trojkaen, hvis den overhovedet har været politisk aktiv mere end en ganske kort tid, er brudt sammen fire år før, nemlig i pinsen 1289. Allerede i oktober 1288 antydes muligheden af en belejring af Ribebispens borg Møgeltønder.³¹ Efter Jørgen Olrik må der her tænkes på hertug Valdemar som mulig angriber – jævnfør Ribebispens trætte med hertug Erik, der er omtalt i 1265, og kongens erobring af 'borgen Tønder' i 1285 fra hertug Valdemar.³² – Men et endeligt brud med hertug Valdemar er ganske givet kommet i 1289. Dette år tog denne en Peder til fange. Episoden er totalt forbigået af forf., til trods for at den underbygges af et led i en serie årbogsnotater: *et bellum fuit Skelfiskør, ubi Petrus a duce Valdemaro capitur*.³³ 'Og der fandt en kamp sted i Skelskør, hvor Peder fanges af hertug Valdemar'. Hvem denne åbenbart velkendte Peder er, oplyses af de lybske og ripensiske årbøger. Det er en af styrelsens ledende mænd, selveste drosten Peder Nielsen, forøvrigt med det hyggelige tilnavn Hoseøl. Ribeårbogen ansætter tidspunktet til omkring – eller henad pinsen. Den faldt i 1289 på den 29. maj. Drosten nævnes flere gange fra 1287 over 1288 og frem til 16. marts 1289. Men 30. september er der en ny drost. Peder dukker først op igen

²⁶ DD 2. r. VII, nr. 82.

²⁷ DD 2. r. V, nr. 317; 2. r. VI, nr. 159, 167, 313, 372-73 og 437. Slesvigbispen og fem andre bisper støtter i 1317 kongen i en appel mod ærkebispens, DD 2. r. VII, nr. 495; jf. også nr. 96.

²⁸ DD 2. r. III, nr. 246-50 og 252.

²⁹ DD 2. r. III, nr. 264, bevaret i original.

³⁰ Jørgen Olrik i Sønderjyllands Historie II. Kbh. 1937-39, s. 21-22.

³¹ DD 2. r. III, nr. 322.

³² Jørgen Olrik, anf. arb., s. 22; N. Skyum-Nielsen, Studier og tekster, s. 54 nr. 6; AD, s. 125; 1313 skal hertugelige befæstninger *prope Ripas* sløjfes, DD 2. r. VII, nr. 82.

³³ AD, s. 204 og 210, jf. Historisk Tidsskrift 11. r. V, s. 360-61 og bind VI, s. 136-37.

18. juli 1291. Diplomerne er således en indirekte støtte for årbøgernes udsagn. – Hertugen må altså have kidnappet drosten ved pinsetid 1289. Derefter må et normalt samarbejde mellem dronningen og hertugen have været umuliggjort. Der er da heller ikke spor af et sådant i diplomerne fra 1289–1293. Forf.s opfattelse af hertugen som deltager i en formynderregering frem til 1293 går lang ud over, hvad kilderne kan bære.

Året 1289 er interessant på en anden måde. Det år kom det bedst kendte angreb fra nordmændene og de fredløse. Forf. benytter den udførlige fremstilling i Lundeårbogen, men kender ikke den endnu vigtigere skildring i biskop Arnes saga.³⁴ Den er dog bl. a. brugt af en dansk historiker for 70 år siden.³⁵ Sagaen kunne have givet ham viden om den borg, som de samlede styrker angreb ved Grønsund – og blev slået tilbage fra. Den hed Nyhus (jf. forf., s. 82 og 164 n. 2). Lundeårbogen er nok velunderrettet, men misforstår meget. I sin pro-danske holdning mistolker den f. eks. nordmændenes tøven foran København: *recedentesque Kopænæhafn incusso eis timore ab inexistentibus ad uillam accedere non audebant*.³⁶ 'Og da de drog derfra mod København, vovede de ikke at gå mod byen, idet der var indgydt dem frygt af de derværende'. Den naive årbogsforfatter har ikke forstået, at de ledende nordmænd kan eller må have vidst, at byen tilhørte bispem af Roskilde. Nordmændene ville næppe i krigerisk konflikt med ham også, så meget mindre som de militære delaktioner klart var underordnet et politisk hovedmål. Årbogsforfatteren ser, lidt enfoldigt, hele kampagnen som en række heftige og hadefulde militæraktioner, der dog til sidst får en svag afslutning. Men nogle år efter mindes den norske hertug togtets mål som netop København.³⁷ Vor forf., der kun kender Lundeårbogen, har ikke fået fat i det meget væsentlige, som sagaen røber. Den beretter om en flere uger lang forhandlingspause. Den norske konge lå længe for anker i Refshaledeby. Den 31. juli udstedte han et diplom 'ved København'.³⁸ Sagaen meddeler, at brev og bud gik mellem parterne, forhandlere udsås. Men danskerne trak øjensynlig blot tiden ud.

Målet for togtet kan ikke have været at finde fodfæste i Øresundsregionen, for slet ikke at tale om at få slottene dér erobret (forf., s. 83). Det er et næsten ligeså utroligt forslag som det, en anden forsker har fremsat. Herefter skulle nordmændenes egentlige krigsmål have været at få gjort den norske konge til dansk konge.³⁹ En erobring af slotte har været altfor usikkert og tvivlsomt for en almindelig ledingsflåde, som ikke engang kunne klare Nyhus. Hovedmålet har ganske sikkert været at give militært eftertryk til de politiske forhandlinger. Når det ikke lykkedes, måtte nordmændene sørge for at skaffe flåden proviant⁴⁰ ved strandhugster og ellers demonstrere deres overlegenhed til søs. Det kunne blive nyttigt næste år eller de følgende år. Forf.s gennemgang af angrebet udmærker sig imidlertid fremfor andres ved at lægge det ind i en fast tidsplan: det sluttede den 15. august. Modsat forf. opfatter jeg ikke denne afslutning som en opgivelse af hypotetiske erobningsplaner. Jeg mener, at det skyldtes, at nordmændene ikke ville i konflikt med både danskerne og de nordtyske byer på én gang. Det havde de prøvet tilstrækkeligt i 1284–1285. Derfor vendte de hjem, da strømmen af handelskuder var i vente.

³⁴ Sidste udgave: Arna saga biskups, Þorleifur Hauksson bjó til prentunar, Reykjavík 1972, s. 173–76. Jeg skylder fil. dr. Olafía Einarsson tak for denne henvisning.

³⁵ F. Bojsen, Af Møns Historie 2, Den ældre Middelalder. Kbh. 1906, s. 161–64. Stedets nuværende navn angives der som Borgvold (ikke Borgsted, jf. forf., s. 164 n. 2).

³⁶ AD, s. 127.

³⁷ DD 2. r. VI, nr. 147, se Hørby, s. 84 og 165–66 n. 18.

³⁸ DD 2. r. III, nr. 371.

³⁹ C. A. Christensen, Historiske oversigter til Danmarks Riges Breve, 1. Hæfte 1250–1305. Kbh. 1943, s. 35.

⁴⁰ Arna saga biskups, s. 174 og 176.

Hensynet til tjenestetiden for deres eget mandskab har vel også spillet ind. Såvel hvad togtets hovedmål, delmål og tidsplan angår, har kampagnen sikkert været godt tilrettelagt. – Både her og andetsteds er bogen iøvrigt præget af dr. Hørbys indsigt i handels- og markedshistorie.

Det næste norske togt i 1290 gik mod Falster efter de islandske annaler,⁴¹ som forf. ikke benytter, samt mod Svendborg og Langeland. De lå under hertug Valdemar, mener forf. Han tænker sig, at attacken mod Valdemars besiddelser muligvis kan skyldes hans medlemskab af det nordtyske landefredsforbund af juni 1283 og betoner hans nære kontakt med andre fyrstelige medlemmer. Dette finder jeg er en svag argumentation for at forklare noget så opsigtsvækkende som et krigerisk angreb med bål og brandskatning. – Ved en realpolitisk vurdering må man dog søge at afdække målsætninger, hvis tilstedeværelse kan forklare de agerendes adfærd og bringe sammenhæng i handlingsmønstret. Men er det en realpolitisk forklaring at tænke sig et angreb på en fyrste, for i han var i forbund med omtrent en snes andre fyrster – og en del handelsbyer, der nogle få år før havde vist deres maritime styrke netop over for angriberne?

Tidligere siger forf. mere forsigtigt: 'hvilke norske interesser dette angreb har skullet tjene, er foreløbig ikke klart' (s. 85). Af ret nærliggende muligheder forekommer der mig at være to: først den ældre, som jeg dog ikke tilslutter mig. Ifølge denne har kongen efter pinsekuppet i Skelskør 1289 straffet hertugen ved at inddrage Svendborg og Langeland. Den anføres i lokalhistorisk litteratur og foretrækkes af Vilhelm la Cour.⁴² Den anden mulighed er denne, at Valdemar endnu i 1290 har tøvet med at udlevere sin del af Ingeborgs gods. Det var frakendt ham i maj 1284, men han synes at have beholdt det to år derefter, ja måske længere endnu.⁴³ Var det tilfældet endnu i 1290, kunne hans (og hans brors?) gods hærages ligeså vel som kongens. Man kan også støtte sig på en beretning fra norsk side af 1303, som er anført af forf. Her nævnes hertug Valdemars bror, Erik Eriksen Langben (der havde eller fik Langeland) netop i 1290. Han og bisp Gisike af Odense mødte den norske konge under dennes togt i Svendborgsund. Begge blev manet af den norske konge (og/eller dennes bror) om at frigive eller sørge for frigivelsen af tre af hans mænd. De var fanget, en fjerde var dræbt, og de var alle udplyndret. Gisike og Erik Eriksen var sammen med mange riddere forlovere for en våbenstilstand, der var indgået i Alborg. Den var brudt gennem disse overgreb, mente nordmændene. Gisike, Erik med flere lod imidlertid hånt om maninger og opfordringer. De førte fangerne til kong Erik 6., der lod dem lide 'en hård død'. Erik Eriksens og Gisikes, som det menes, svigagtige optræden kunne være den direkte anledning til, at hertugslægtens besiddelser og Odensebispestift, hvortil også Falster hørte, blev plyndret og brandskattet. Er det nødvendigt med andre forklaringer end dette løftebrud, en mulig tøven fra hertugslægten med udlevering af dele af Ingeborgs gods – samt naturligvis udsigten til en risikoløs udplyndring fra den norske ledingsflådes side netop på de steder, hvor modstand ikke kunne ventes? I 1289 havde nordmændene fået brådne pander flere steder i Danmark.

Landefredsforbundets betydning har tidligere været fremhævet af Ludvig Holberg og Hugo Yrwing. Forf. giver det en overordentlig central placering, hvad jeg må indrømme, jeg finder overdrevet. Det 'bevarede efter Erik Glippings død sin strukturerende indfly-

⁴¹ Islandske Annaler indtil 1578 udg. ved Gustav Storm. Christiania 1888, s. 30, 143, 338 og 384.

⁴² Dansk biografisk Leksikon VI. Kbh. 1935, s. 382–83.

⁴³ DD 2. r. III, nr. 170, jf. Arild Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønike (in folio) I. Kbh. 1652, s. 300 ('men en deel at staa hos hertugen af Sønder Judland': et brevreferat, der vel skal dateres til 1286 22/11 – 1287 25/12).

delse over den kongelig danske udenrigspolitik' til 1293 (s. 80). For mig står det dog klart, at det har været det spændte og rent ud krigeriske forhold til Norge – kapringer, skærmydsler og krig gennem 12 år – som har spillet ind i alle sider af udenrigspolitikken.^{43a} Landefredsforbundet har nok mere været en art sikkerhedsnet, som kunne opfange aggressive tendenser sydfra. – Brandenburg indgår i forbundet fra 1284. I forf.s fremstilling savner jeg en nærmere drøftelse af denne stats betydning. Valdemar 2.s datter Sofie blev i 1236 gift med markgreve Johan 1. af Brandenburg og bragte muligvis en del af Wolgast med sig som medgift.⁴⁴ Hun døde i 1248. Allerede 1253 siges det, at markgreverne erhvervede to fæstninger i Danmark. Men Slesvigårbogen fortæller under 1255, at Kristoffer vandt Nykøbing og Tranekær tilbage fra Brandenburgerne.⁴⁵ Hvad ligger der bag? Det kunne have været interessant at læse den kyndige forf.s mening herom.

Måske har Brandenburgerne fået del i det kongelige patrimonium (efter Sofie?). I hvert fald har de fået gods på Ærø senest 1277, da de søger at sælge det til fyrsten af Rygen. Det blev ikke til noget med salget (som det fejlagtigt antages s. 89 med n. 53). Endnu mange år efter sad Brandenburgerne på Ærø.⁴⁶ – Der foreligger et dobbeltægteskab mellem Brandenburgerne og kongehuset i Danmark omkring 1270. Den interessante skikkelse, Agnes, blev gift med kong Erik 5. i 1273. Hun var datter af Johan 1. og halvsøster til de da regerende markgrever. Betydningen af dobbeltægteskabet og forholdet til Brandenburgerne er ikke fuldt ud vægtet mod landefredsforbundet og relationerne til Sverige (der er fortrinligt fremstillet af dr. Hørby). Dansk politik var dobbelt garderet mod sydøst, som det snart efter blev tilfældet mod nordøst ved dobbeltægteskabet med det svenske kongehus. Agnes træder stærkt frem i årene 1286–93, og Brandenburgerne bliver meget senere hendes søns hovedmodstandere under ekspansionen i Nordtyskland. Meget af dette er nævnt i korthed på en klog og kyndig måde, men kunne have fortjent en virkelig uddybning.

En anden undladelsessynd må nævnes. Der er et tekststed fra oktober 1276, som man som læser venter at finde grundigt kommenteret. Det lyder *Item quicumque procurauerit uel sciuerit, quod inter prolem aliquorum principum matrimonium contrahatur, et euident sit, quod ex huiusmodi contractu graue dampnum uel periculum poterit prouenire, et hoc a domino suo celauerit, si super hoc accusatus fuerit et factum negauerit, purget se cum xii hominibus per regem de suo worthæl nominandis. Et si conuictus fuerit, soluat domino regi centum marchas argenti; si uero purgabitur, liber erit.*⁴⁷ 'Hvem som helst, der har sørget for eller vidst, at der indgås ægteskab mellem afkom af nogle *principes* (d.v.s. fyrster eller stormænd), og det er ganske klart, at der kan opstå alvorlig skade eller fare af denne (ægteskabs)indgåelse, og har holdt det skjult for sin herre, skal – hvis han bliver anklaget herfor og nægter at have gjort det – rense sig med tolv mand af sin worthæl, som skal udmeldes af kongen. Og hvis han fældes, skal han betale 100 mark sølv til hr. kongen. Men hvis han renses, skal han være fri'. Det er et meget vigtigt tekststed fra datiden, endda en udtalelse fra højt plan. Jeg har forgæves søgt forf.s omtale heraf eller kommentarer hertil. Jeg har slået mig til tåls med, at han dog må have kendt det, men at hans bemærkninger blot er gået min opmærksomhed forbi. Ludvig Holberg er tilbøjelig til at henhøre tekststedet til det svensk-holstenske ægteskab af

^{43a} I 1290 må kong Erik ligefrem tilkøbe sig støtte mod Norge fra et medlem af landefredsforbundet! DD 2. r. III, nr. 413.

⁴⁴ DD 1. r. VI, nr. 206 (jf. iøvrigt nr. 222) med noter i DRB.

⁴⁵ Kr. Erslev, Svaning-Hvidtfeld. Kbh. 1928, s. 81, jf. s. 68.

⁴⁶ Erik Kroman, Ærøs Forbindelse med Brandenburg i 13. og 14. Aarhundrede. Fynske Aarbøger VII, s. 380–84.

⁴⁷ Den danske rigslovgivning udg. ved Erik Kroman. Kbh. 1971, s. 60.

november 1276.⁴⁸ Men kan det dreje sig om et problemkompleks i et andet plan, f. eks. vedrørende fyrsten af Rygen? Hans officielle titel er ligefrem *princeps*. Den danske konge var lensherre for ham, så han kommer i dette tilfælde til at modsvare tekstens *dominus*, herre. Hvis Thomas Riis har ret i sin nytolkning af tekstens *dominus* som, lejlighedsvis, en anden end kongen (en hertug, greve, fyrste, stormand eller eventuelt en bisp),⁴⁹ kommer en tredje tolkningsmulighed i betragtning. Danske stormænd betegnes en sjælden gang som *principes*.⁵⁰

Det kan i så fald være en mulig stormands-sammensværgelse, grundet på ægteskab, der tænkes på. Det var såvist ikke *principes*, der mødtes, da Jens Pelæ indgik ægteskab i 1280 i Hjarup nær Kolding. Men gods blev skødet i Ribebispens hånd til gengæld for mængder af kirketiender til 200 mark penge.⁵¹ Det var ikke rene bagateller, der afgjordes ved dette bryllup. Og hånden på hjertet: hvor få stormandsægteskaber kender vi egentlig til fra disse årtier? Det gælder f. eks. ægteskaberne i greveslægterne Gleichen, Eberstein og Ravensberg, der alle spillede en rolle i tysk-dansk, svensk-norsk-dansk eller dansk politik. Det betyder ikke, at jeg mener, at løsningen på tekststedet fra 1276 absolut skulle kunne findes i dette tredje spor. Men der er dog et stærkt argument herfor. I 1276 aflagde rigets stormænd troskabsed til den lille tronfølger på et danehof i Nyborg, ene undtaget marsken Stig Andersen.⁵² Stormændene kaldes *principes*! Det menes at være ved denne selvsamme lejlighed, at lovudkastet er fremlagt. Et stormandsægteskab med farlige politiske overtoner, er det løsningen? Forf. vil muligvis henholde sig til, at det i så fald er ham uvedkommende. Men dette er mit nu fremkomne tolkningsforslag. Forf.s udgangspunkt måtte dog have været Holbergs eller en anden forgængers tolkning af *principes* som konger og fyrster. Hvorom alting er, burde tekststedet være vendt og drejet og anskuet ud fra gammelkendte og nye synsvinkler, særlig i en bog, der handler om ægteskabs- og alliancepolitik.

Vi vender atter en gang tilbage til landefredsforbundet og ser på dets mulige indvirkning på indre danske forhold. Forf. knytter hertug Valdemars opnåelse af sit len sammen med forbundet af juni 1283: 'overdragelsen af hertugdømmet Jylland til Valdemar Eriksen tør opfattes som en imødekommelse af Landefredsforbundets fyrstekreds der omfatter en række af Abelslægtens udenrigspolitiske kontakter – selv om der ikke foreligger konkrete udsagn om at disse fyrster er gået i forbøn for hertug Valdemar' (s. 80). Overgivelsen af lenet lader sig efter min mening først og fremmest, men måske ikke alene, forklare ud fra den indre dynamik i dansk politik: stormændenes fremtræden fra marts 1282, kongens håndfæstning fra juli, Margrete Sambirias bortrejse og død, opgivelsen af den afvisende holdning over for en anden af kongehusets sidelinjer i 1283 og reformlovgivningen samme år.⁵³ Nu lovgivningen er nævnt, kan jeg bemærke, at jeg hos forf. savner kendskab til en i forskningen fremsat antagelse om en tilknytning mellem den og landefredsforbundet. Retshistorikeren Ole Fenger har i sin disputats 'Fejde og Mandebod' fra 1971 antaget en påvirkning fra landefredsforbundet. I en dansk lov fra maj

⁴⁸ Dansk Rigslovgivning. Kbh. 1889, s. 164–65; samme, Konge og Danehof. Kbh. 1895, s. 28–30.

⁴⁹ Ths. Riis, *Les institutions politiques du Danemark 1100–1332*. Kbh. 1977, s. 60 og 224–25.

⁵⁰ DD 1. r. VI, nr. 17 § 2.

⁵¹ DD 2. r. II, nr. 417.

⁵² AD, s. 121.

⁵³ Se også Hugo Yrwing, *Kungamordet i Finderup*. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. Lund 1954, s. 57.

1284 er der mange fredsbestemmelser. Fenger foreslår, at loven forbereder den danske tilknytning til landefreden et halvt år efter.⁵⁴

En vigtig ting at få klarhed over er vilkårene for de ny- eller genoprettede len fra 1283-84. Om hertugdømmet Sønderjylland i forhold til grevskabet Nørrehalland hedder det: 'de tilsyneladende forskelle mellem (feudal)betingelserne i disse to tilfælde er åbenbart mere et spørgsmål om kildematerialets forskellighed end (de) betegner en reel forskel' (s. 80). Hvori det 'åbenbare' ligger, er vanskeligt for mig at se. I maj 1285 underrettes vi om hertugens krav efter forleningen: på øen Als, krongodserne i hertugdømmet med $\frac{3}{4}$ af byen Slesvig m. m. samt møntindtægter og ledingsafløsning. Ved frigivelsen efter den mislykkede besættelse af krongodserne forpligtes han i marts 1286 til krigs- og høftjeneste og lover at værne bisper, godsejere, kongsmænd og gejstlige, der har rettigheder i hans len.⁵⁵

Det ligger anderledes med Nørrehalland.⁵⁶ I september 1283 skøder kongen det til grev Jakob, at besidde med rette til evig tid. Jeg har udmøntet begrebet 'ejendomslen' for Nørrehalland. Der er nemlig højst forskellige typer len i 1100- og 1200-tallets Danmark. I 1228 gav Valdemar 2. vistnok et pengelen i Halland til en stormand, af en størrelse på 200 mark sølv, som Torben Grunddal har eftervist. Jeg har formodet, at det var til den norske jarl Skule, som døde i maj 1240. Det opfatter jeg som anledningen til oprettelsen af Hallandslisten, som jeg har dateret til omkring årsskiftet 1240/41. Netop 1. februar 1241 giver kong Valdemar nemlig Nørrehalland som ejendomslen til grev Jakobs far, Niels.⁵⁷ Lenene kan inddeles efter formerne for indtægt, ydelse, overgivelse og besiddelse. Vi synes at have et pengelen i Nørrehalland og har et fanelen i Sønderjylland, der også kan kaldes et tjenestelen – og så har vi senere ejendomslenet Nørrehalland. Det afgrænsende i denne forbindelse er overdragelse (*collacio*) ved skødning (*scotacio*). Det bruges ved overdragelser af ejendom, men slet ikke ved normale forleninger.

Derimod kunne det være sagt, at én af kilderne tilslører vor opfattelse af lenene Nørre- og Sønderhalland. Det sidste oprettedes 1284. Næstvedårbogen meddeler, at Erik Knudsen fik sit hertugdømme *possessorie*,⁵⁸ 'på ejendoms vis'. Men Sønderhalland kan næppe have haft denne særegne status. I Halmstad og Laholm holdt kongen retterting, hvad der er oplyst gennem et led i en retsforfølgning – det første danske låsebrev af år 1302. Her havde kongens stævninger og dombreve gyldighed.⁵⁹ Englænderne ville udtrykke det sådan for dette hertugdømme, at *the king's writ may run!* Det samme er ikke tilfældet for hertugdømmet Sønderjylland, hvor kildematerialet iøvrigt er så langt fyldigere. Her har hertugens retterting, såvidt det kan ses, eneret for denne type retshåndhævelse.⁶⁰ Det

⁵⁴ Ole Fenger, *Fejde og Mandebod*. Århus 1971, s. 450-53.

⁵⁵ DD 2. r. III, nr. 139 og 170.

⁵⁶ Forskningen har også vurderet forleningerne som forskellige; Yrwing, *anf. arb.*, s. 77; Holberg, *Konge og Danehof*, s. 158-60.

⁵⁷ N. Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, s. 286 og 304.

⁵⁸ AD, s. 122. Hvis *possessorie* gjaldt forleningen af Nørrehalland, som slet ikke er omtalt i denne årbog (oversprunget??), ville dens meddelelse stemme overens med diplomerne.

⁵⁹ DD 2. r. V, nr. 209 (kun for Sønderhalland). Forf. har s. 107 og 172 med note 119 uheldigvis placeret sønderhallandske lokaliteter, som om de lå i Nørrehalland (eller dog eventuelt kunne have gjort det). Han har fejlfortolket de handlende personers legitime juridiske roller i Sønderhalland, som om de skulle svare til deres aggressive fremfærd mod den nørrehallandske greve og hans borgfoged, begge fjender eller modstandere af kongen, DD 2. r. VI, nr. 147 § 3.

⁶⁰ Horst Windmann, *Schleswig als Territorium. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins*. Neumünster 1954, s. 152-55.

er et vigtigt tegn på højhedsretten.⁶¹ En foreløbig bedømmelse af lensmandens uafhængighed af lensherren skulle herefter føre til følgende rækkefølge: Nørrehalland – Sønderjylland – Sønderhalland. Det medvirker til at forklare, hvorfor den særligt privilegerede nørrehallandske lensmand forfølges med et så fanatisk had i sin påståede egenskab af 'kongemorder' (et synspunkt der er kildemateriale til at udvikle nærmere). Men det betyder desværre også, at forf.s fremstilling på dette punkt betyder et tilbageskridt i forhold til tidligere forskere som Holberg og Yrwing.

Nu jeg er kommet ind på det retshistoriske, vil jeg fortsætte lidt i det spor. Det er ikke egentlig forkert, at Isarn i august 1295 sendtes til Danmark med fuldmagter til at true kong Erik med band (s. 102). Udtømmende er det dog ikke. Sammenhængen er mere raffineret. Kongen er allerede i band i og med fængslingen af ærkebisp. Det ses af pavebullen fra Bonifacius. Kongen får ikke 'hilsen og apostolisk velsignelse'. Nej, han hilses som en bandsat med ordene *spiritum consilii sanioris*, 'en besindigere overvejelsens ånd'. Det er den skarpe hilsen, som en bandsmand må tage imod. Isarn får så desuden besked om i givet fald at fælde en ny bandsdom mod kongen.⁶²

Diskutabel i metodisk henseende er forf.s greb om materialet i afsnittet om 'Hertug Erik og den norske succession'. Her udskilles en gruppe tekster, hvis overlevering er bedst mulig i form af originaler⁶³ eller næstbedst i form af fuldstændige afskrifter – ved pålidelige afskrivere. De udgør lidt af en kontrolgruppe over for de udtog og referater, der er mangelfuldt overleveret, særlig da hos Huitfeldt. Forf. betegner dem som uafviselige. De må være faste holdepunkter i rekonstruktionen (s. 113 og 106). Forf.s afstandtagen fra Huitfeldt, som den er markeret mange steder, er klart prisværdig som grundlæggende princip. Men når det siges, at teksterne med den sikre overlevering må være rekonstruktionens vigtigste støtte (s. 114), sker der ligesom en sammenglidning af overleveringsværdi og datidig virkelighedsværdi, hvilket sidste er det, forf. vil undersøge. Vi kender tilstrækkelig mange beseglede originaler, der kun har fået halv eller kvart virkning, hvis de ikke ligefrem er lagt til side som aldeles virkningsløse.⁶⁴ Originaler er en udgivers grundmateriale. De behøver ikke nødvendigvis at være hovedstøttestykker for en historisk fremstilling. Overleveringen omkring nordisk politik i de første årtier af 1300-tallet er både mangeartet og fyldig. Det har ført til, at forskerne har stillet mere nærgående spørgsmål til den, end det er muligt i tiden forud. Ved besvarelsen, d.v.s. ved opbygningen af en forsøgsvis sikker realpolitisk rekonstruktion, kan det ikke afvises, at et referat i en sen overlevering, et par linjer i en årbog eller en strofe i en rimkrønike lejlighedsvis eller en sjælden gang kan meddele noget helt fundamentalt. En original inden for samme problemkreds repræsenterer måske blot en dødfødt plan.

⁶¹ Acta, s. 90 linje 26–28, DD 2. r. V, nr. 248 § 9.

⁶² Acta, s. 148 linje 2 og s. 151 linje 27–30. – Isarn er ikke legat (forf. s. 169 note 65), men nuntius (Acta, s. 254 linje 32 og 268 linje 1), og det hedder det også ganske rigtigt andetsteds (s. 102).

⁶³ Blandt disse er en original fra de svenske hertuger af 1305 14. september, DD 2. r. V, nr. 338. De afstår fra mulige aspirationer til den svenske kongetrone, idet de fuldt ud anerkender deres nevø Magnus' ret. Diplomet er udstedt på dansk grund, i Herrevad kloster. Det skal tilføjes, at det er skrevet af den danske kancellist Morten N, hovedkraften i kong Eriks kancelli 1298–1318. Det er næppe helt uinteressant at få dette at vide: kong Erik medvirkede ganske klart ved opnåelsen af denne anerkendelse fra hertugernes side (hvad forf. har været inde på). – Hvad det politiske angår, må det understreges, at hvis hertugernes anerkendelse var opnået under tvang (således forf. s. 109, jf. s. 114), var den retligt ugyldig. Der har nok kun været tale om et kort mellemspil, et spillægteri. – Herrevadsbrevet er iøvrigt omtalt i Herman Schück, Rikets brev och register. Stockholm 1976, s. 46, 54 og 56 n. 53.

⁶⁴ DD 1. r. V, nr. 217; 1. r. VI, nr. 17 og 42; 2. r. I, nr. 193; 2. r. XI, nr. 71.

Afslutningsvis kan det siges, at bogen har mangler i kendskabet til enkelte centrale kildesteder af dansk og islandsk oprindelse, og at et par temaer burde være sluttelig gennemarbejdet. Disse svagheder virker på sin vis forbavsende, da læseren ved en første gennemlæsning let bliver overbevist af de mange klogt afvejede og forsigtigt formulerede betragtninger og vil mene, at dette er bogen med alt væsentligt om perioden. Næsten overalt trædes der frem med varsomhed og med brug af de nødvendige reservationer. Men mange forbehold gør det ikke alene. De kan til en vis grad virke vildledende derved, at læseren skænker større tiltro til enkelte led i fremstillingen, end det måske er berettiget.

Principielt rigtigt, men også selvfølgelig, er forf.s blik for vigtigheden af at vælge original frem for afskrift, aktstykke frem for berettende kilde. Desværre er viljen til at vurdere selvstændigt (i forhold til diplomatariet) ikke trængt igennem ved det tvivlsomme aktstykke af 1283-86, der næsten udelukkende indeholder berettende elementer. – De politiske vurderinger finder jeg gennemgående er noget af det bedste i bogen. Specielt vil jeg nævne behandlingen af Nørrehalland i kapitel V om 'Erik Menveds fyrstepolitik'. Her er en vrimmel af originaler, afskrifter, oversættelser og referater i et virvar af aftaler og alliancer mellem de norske og svenske konger, de svenske hertuger samt greven og kongen fra dansk side. De mange træk og modtræk ordnes og systematiseres på en spændende og delvis forbilledlig måde. Princippet er, at der bør regnes med så få omsving og omkast i politikken som muligt. Det er et fremragende afsnit, dr. Hørby her har præsteret.

Bogen er velskrevet, omend her og der lidt snørklet i sproget. Det betyder dog intet over for den kendsgerning, at man, hver gang man slår op i den, gribes af dr. Hørbys evne til at fængsle og interessere. Bogen er læservenlig ved at meddele kildecitater både på latin og dansk og praktisk indrettet ved sammenfatninger efter hvert kapitel. Et udmærket register, der medtager sagforhold, giver mange indgange til bogen. Der er ganske vist ikke meget nyt i den, men det er jo også den mest behandlede periode i ældre dansk historie. Trods de mangler, som jeg med nogen undren⁶⁵ må konstatere, at bogen har, betegner den en værdifuld tilvækst til vor videnskabelige litteratur på dennes højeste niveau.

Niels Skyum-Nielsen

Martin Schwarz Lausten: Religion og politik. Studier i Christian III's forhold til det tyske rige i tiden 1544-1559. København, Akademisk Forlag 1977. 374 s.

Denne bog, der den 29. november 1977 forsvarede for den teologiske doktorgrad ved Københavns Universitet, består i grunden af fire afhandlinger: Christian III's stilling til kejser Karl V's religionspolitik 1544-1557 (kap. 2), Forsøg på erhvervelse af katolske fyrstebispeembeder (kap. 3), Plan om ægteskab mellem prins Frederik og prinsesse Leonora (kap. 4), og Christian III's stilling til de lutherske lærestridigheder og enhedsbestræbelser (kap. 5). Afhandlingerne er indrammet af en indledning (kap. 1) og af »Sammenfatning og konklusion« (kap. 6). Endelig følger kap. 7, der foruden en ekskurs om *Tabella de coena Domini* fra 1557 indeholder nogle breve som bilag, en tysk »Zusammenfassung«, oversigt over kilder og litteratur, forkortelser og personregister.

⁶⁵ Når henses til så dygtige arbejder fra forf.s hånd som 'Øresundstolden og den skånske skibstold' i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen. Kbh. 1966, og oversigtsartiklen 'Skånemarkedet' i KHLNM XVI, Kbh. 1971.